

SUV OBRAZINING BADIY-ESTETIK TALQINI

Matluba Ulkanboyeva Hasanboy qizi,
*O‘zRFA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti tayanch doktoranti*
E-mail: matlubaulkanboyeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola suv obrazining badiiy-estetik talqiniga bag‘ishlangan. Maqolada Furqat Alimardonning “Pichirlangan sirlar” qissasida qo‘llangan suv va quriyotgan Orol obrazi badiiy tahlil qilingan. Yoshlar nasrida adabiy an‘ana va novatorlik masalasiga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy adabiyotda suv timsoli, ramziylik, an‘anaviylik va novatorlik, syujet sistemasi, ijtimoiy muammo, badiiy muammo, uslub.

Аннотация: Данная статья посвящена художественно-эстетической интерпретации образа воды. В статье анализируется образ воды и высыхающего Орола, использованный в рассказе Фурката Алимардона «Пичирланган сирлар». В молодежной прозе уделяется внимание вопросу литературной традиции и новаторства.

Ключевые слова: символ воды в литературе, символика, традиционализм и новаторство, сюжетная система, социальная проблема, литературная проблема, стиль.

Abstract: This article is devoted to the artistic and aesthetic interpretation of the image of water. The article analyzes the image of water and drying Orol used in Furqat Alimardon’s story “Pichirlangan sirlar”. In youth prose, attention is paid to the issue of literary tradition and innovation.

Key words: water symbol in literature, symbolism, traditionalism and innovation, plot system, social problem, literary problem, style.

Nihol tuproq ostidagi urug‘ bag‘ridan bo‘y cho‘zadi. Ya’ni har qanday yangi asar umummilliy badiiy tafakkur tajribasidan oziqlangan holda yaratiladi. Boshqacha aytganda novatorlik an‘anaviylikdan kuch oladi. Shu o‘rinda adabiy an‘ana tushunchasiga to‘xtalib o‘tishimiz lozim. Dilmurod Quronovning “Adabiyotshunoslik lug‘ati”da adabiy an‘ana terminiga quyidagicha izoh beriladi: “O‘tmish adabiyoti to‘plagan ijodiy tajribalar qaymog‘i, davrlar o‘tishi bilan ahamiyati va dolzarbligini yo‘qotmagan, boqiy qadriyatga aylanib, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan qismi”¹. Suvning badiiy detal sifatida turli badiiy funktsiya bajarishi tarixi xalq og‘zaki ijodi namunalariga borib taqaladi. O‘zbek mumtoz adabiyotida ham suv badiiy obrazidan muallifning badiiy niyatini ochishga xizmat qiluvchi vosita sifatida foydalanilgan. Tabiiyki, bu adabiy an‘ana zamonaviy o‘zbek adabiyotida ham davom etmoqda. Adabiyotshunos olimi Marhabo Qo‘chqorova “Neomif nasrda “suv” metaforik obraz

¹ Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – B.11.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

sifatida”² maqolasida dongdor shoirlar G‘afur G‘ulom va Oybek she‘rlarida, shuningdek yangi o‘zbek nasrining peshqadam adiblari E.A‘zam, X.Do‘stmuhammad, U.Hamdam, I.Sulton ijodida suv obrazining turfa ma‘no qatlamlari kuzatilishini o‘rgangan. Ko‘rinadiki, o‘zbek adabiyotida suv obrazidan turli badiiy niyatda foydalanish adabiy an‘anaga aylangan. Shuni ta‘kidlash kerakki, har bir ijodkor mavjud adabiy an‘anani shundoqligicha ko‘chirmay, undan ijodiy foydalanadi, biror jihatiga ko‘ra yangilik kiritadi. Chunki an‘ana va novatorlik hamisha dialektik munosabatda bo‘ladi: “Novatorlik (lot. novator – yangilovchi, yangilanuvchi) – adabiy jarayon bilan bog‘liq kategoriya, adabiy jarayonda an‘ana bilan har vaqt dialektik aloqada mavjud bo‘lgan hodisa, adabiyot taraqqiyotining muhim ichki omili, badiiy tafakkur rivojiga sezilarli ta‘sir o‘tkazib, keyinchalik an‘anaga aylanuvchi muhim badiiy-estetik yangilik”³.

Yosh yozuvchi Furqat Alimardonning kitobxonlarga taqdim qilinayotgan yangi “Pichirlangan sirlar” qissasi ham o‘zbek adabiyotida bot-bot murojaat qilingan suv muammosi, Orol dengizi fojeasiga bag‘ishlangan. Ushbu qissani Asqad Muxtor ning “Sharq dehqonining yer va suv haqidagi asriy orzu-armonlari, intilishlari voqealar silsilasini birlashtiruvchi o‘qqa aylantirilgan”(Ilhom Hasanov) “Amu” romani, Pirimqul Qodirovning Toshkent shahridagi yer-suv muammolari ko‘tarilgan “Olmos Kamar” romani, Shukur Xolmirzayevning “Ko‘k dengiz” hikoyalarining g‘oyaviy izdoshi sifatida baholash mumkin. Suv muammosini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ijtimoiy muammo sifatida tasvirlagan yosh yozuvchi katta adabiy avlod yozuvchilarining tajribasiga tayanadi. Shu bilan birga o‘z individual uslubini ham namoyon etadi. Quyida qissaning badiiy-g‘oyaviy tahlili va o‘ziga xosligi haqida so‘z yuritamiz.

Har qanday badiiy asar mohiyatida ezgulik targ‘ib qilinadi. Bir qarashda Furqat Alimardonning “Pichirlangan sirlar” qissasi suv muammosi ko‘tarilgan va unga badiiy yechim qidirilgan asardek taassurot uyg‘otadi. Ammo qissa problematikasida suv taqchilligi bilan birga suvdek zarur bo‘lgan ezgulik taqchilligi ham ko‘tarilganki, bugun texnikalashib ketayotgan, chin insoniy fazilatlar anqoning urug‘iga aylanib borayotgan hayotimizda bunday asarlarga ehtiyojimiz haddan ortiqdir.

Qissa ijtimoiy hayot tasviri bilan boshlanadi. “Tund boqayotgan” va “ertadan ko‘p narsa umid qilmayotgan” odamlar tasviri kitobxonni jiddiy va sovuq xabarga tayyorlaydi. Vatanning keyingi o‘n yillik hayotida jiddiy suv taqchilligi kutib turibdi. Hayotning to‘rt unsuridan biri bo‘lgan suv taqchilligi ertadan ko‘p umid qilolmayotgan odamlar va qissa qahramonining dilgir kayfiyatini izohlaydi. Muallif

² Bu haqda qarang: O‘zbek adabiyoti. Ta‘sir va tipologiya. Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari. – T.: “Muharrir nashriyoti”, 2013. – B.193-204.

³ Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – B.205.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

qissa qahramonining suv haqidagi mulohazalari bilan birga ijtimoiy hayotning badiiy tasvirini ham chizib boradi. Ko‘ngil hoy-u havaslari, qishloq xo‘jaligi muammolari, zo‘rniki bo‘lgan zamon, poraxo‘r mutasaddilar, xaromdan qo‘rqmaydigan imom, odam savdosi kabi maishiy voqealar quriyotgan dengiz va dengizga suv olib kelish haqida o‘ylayotgan qissa qahramoni atrofida kechadi. Yozuvchi nega bunday parallel tasvirni tanladi? Yuqoridagi voqealar bilan quriyotgan dengizning qanday aloqasi bor? Buning sababi shundaki, qissada ijtimoiy muammo sifatida ko‘rsatilgan suv obrazi boshqa badiiy maqsadni ham ifodalaydi. Suv dunyo xalqlari mifologiyasida universal ramzlardan sanaladi. Suv – jonlantirish, yoshartirish xususiyatiga ega. Suv – yorug‘lik, poklik ramzi. Bu obraz haqidagi qarashlar dualistik xarakterga ega. Bunda suvga ofat keltiruvchi, inson hayotiga falokat olib keluvchi obraz sifatida qarash tendensiyasi ham mavjudligi⁴ adabiyotlarda ta’kidlanadi. Ana shu qarashlarga asoslansak, qissada Orolning qurishi tabiatning insonlarga isyoni o‘laroq ro‘y berayotgani oydinlashadi. Chunki ma’naviy poklik bo‘lmagan joyda poklik ramzi bo‘lgan suv “qaytish”i tabiiy. Shuning uchun ham muallif jamiyatimizning og‘riqli nuqtalari va quriyotgan Orol fojeasini yonma-yon chizib boradi. O‘quvchi anglyaydiki, Orolning qurishi ramziy ma’noda ma’naviy tanazzul bilan bog‘liq. Qissada ifodalanishicha suv taqchil! Qissada ifodalanishicha sadoqat taqchil, baxt taqchil (odamlar tund, ertadan ko‘p ham umid qilmaydi), adolat taqchil(zamon zo‘rniki!), ovozlar baland emas pichirlangan – dadil ovoz taqchil, ilm taqchil, yuraklarda iroda taqchil, ko‘zlarda umid taqchil! Bu taqchillikning parallel ifodalanishida ijodkorning badiiy tafakkurida faqat suv bilan bog‘liq muammo emas, balki insoniylik bilan bog‘liq ijtimoiy muammolar ham allaqachon kun tartibida ekanligidan dalolat beradi. Moddiy taqchillik ma’naviy taqchillikdan keyin boshlanadi. Xuddiki rivojlanish, kashfiyotlar avvalo tafakkurda paydo bo‘lib, keyin moddiylashgani kabi. Orol fojeasi ham tabiat haqida qayg‘urmaslik, insonning faqat o‘zini o‘ylashi, suvning noto‘g‘ri taqsimlanishi oqibatida yuzaga keldi. Orolning qurishi shunchaki sodir bo‘lmadi. Quriyotgan Orol yo‘qolib borayotgan odamiylik timsolidir.

Muallif badiiy adabiyotda ilmiy faktlardan foydalanish tajribasini qo‘llashga uringan. Tarixiy hujjatlar, ilmiy matnlardan namunalar keltirish orqali ijtimoiy muammoning ko‘lami keng ekanligiga kitobxon diqqatini qaratadi. Raqamlar ortidagi tasavvur har bir kitobxonni suv degan bebaho ne‘mat qanchalik muhim ekanligiga chin ishontiradi, kitobxon ko‘nglini, ong-u shuurini egallab oladi.

⁴ O‘zbek adabiyoti.Ta’sir va tipologiya. Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari. – T.: “Muharrir nashriyoti”,2013. – B.193.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Tasavvufda suv sabr ramzi bo‘lib maqsadlarga erishish yo‘lini ifodalaydi⁵. Shundan kelib chiqsak, qissa qahramoniga muallif Orif ismini tanlashi ham badiiy maqsad ekanligi oydinlashadi. So‘fiylar dengizni majozan oliy manzil, deydi. Ularning fikricha, moddiy dunyo unsurlari – to‘lqin va tomchilar, jumladan inson dengizga singib ketadi. To‘lib oqayotgan orol dengizi obrazi ramziy ma’noda – qissa qahramonining oliy maqsadi, manzili.

Qissadan hissa, moddiy tufayli adabiyotdan kechgan yosh yozuvchilar, Germaniyaga oydin hayot qidirib ketgan yosh olimlar, qishlog‘iga qaytib ketgan keksalar, o‘z o‘ylaridan nariga chiqolmaydigan “professor”lar, siyosatda paydo bo‘lgan “Boho cho‘ntak”lar bor ekan orzular dengizi to‘larmidi? Yo‘q! Qissa boshidagi umidsiz kayfiyat qissa xotimasida ham kitobxonni tark etmaydi, chunki muammo hali yechilgani yo‘q! Bo‘m-bo‘sh yurak bilan g‘alabaga erishib bo‘lmaydi! Bo‘sh yuraklarga insoniylik, mardlik, insof, ezgulik qaytmas ekan, Orol bizni tashlab ketaveradi! Bo‘sh yuraklarga adabiyot bilan kirib bormoqchi bo‘lgan Orif haq edi. Agar har qalbdagi tabiatga muhabbat uyg‘otilsa, suvga mehr uyg‘otilsa, xalq ezgulik yo‘lida birlasha olsa, ana o‘shanda “Yangi Jayhun” loyihasi amalga oshadi.

Xulosa shuki, Furqat Alimardon “Pichirlangan sirlar” qissasi problematikasida jamiyatning og‘riqli nuqtalari va suv bilan bog‘liq ijtimoiy muammoning badiiy ifodasini yaratgan. Quriyotgan Orol va ijtimoiy hayotning parallel tasviri va “quroq” syujet liniyalari yosh yozuvchining o‘ziga xos uslubini namoyon qiladi. Qissada suv obrazning ramziy ma’nolaridan ijodiy foydalangan va o‘zigacha mavjud bo‘lgan adabiy an’anani davom ettirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 408 b.
2. O‘zbek adabiyoti. Ta’sir va tipologiya. Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari. – T.: “Muharrir nashriyoti”, 2013. – 376 b.
3. Ashirov A. O‘zbek madaniyatida suv. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 240 b.

⁵Ashirov A. O‘zbek madaniyatida suv. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – B.119.